

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 352.075.31(497.451.1)"1809/1813"

Prejeto: 18. 4. 2011

Pauline Ringoot

profesorica zgodovine, 50, rue de Faubourg du Temple, F-75 011 Paris
e-pošta: pualineringoot@hotmail.com

Župani v času Ilirskih provinc*

IZVLEČEK

Čeprav mnogokrat spregledana, je imela funkcija župana pomembno vlogo v sistemu napoleonske uprave. Župan je bil neposredno podrejen nadzoru intendantov, toda njegova vloga je ustrezala dualnemu konceptu francoske uprave, zaradi česar je zanimiva tudi za zgodovinarje. Župani naj bi sicer teoretično skrbeli za uresničevanje državnih zakonov, toda v isti sapi so bili zastopniki interesov lokalne skupnosti. Župan v Ilirskih provincah, kot neposredna vez med francoskimi oblastmi in ilirskim prebivalstvom, na ta način ni bil le politična figura, temveč tudi kulturni posrednik med dvema družbenima skupinama, ki sta se razlikovali po velikosti, jeziku in gospodarskem položaju. Odnos med ljubljanskim županom Codellijem in kranjskim intendantom nazorno razkriva vse težave župana, razdvojenega med službo francoski oblasti in lokalnemu prebivalstvu in na širšem planu kaže na neuspeh uvajavitve francoske uprave v Ilirskih provincah.

KLJUČNE BESEDE

župan, Ilirske province, francoska uprava, Ljubljana, župan Anton Codelli

ABSTRACT

MAYORS DURING THE TIME OF THE ILLYRIAN PROVINCES (1809–1813)

Albeit often forgotten in the wheels of the vast Napoleonic administration, mayoralty was an interesting and important function. Even though the mayor was under direct intendant's supervision, his function corresponded to the dual character of the French administration, which also makes it so interesting for historians. In theory, the mayor had to ensure the implementation of state (Imperial) legislation, but at the same time he also acted as the representative of the interests of the local community. A mayor in the Illyrian Provinces, serving as a direct link between the French authorities and the Illyrian population, was therefore not only a political figure but also a cultural mediator between two social groups that differed in size, language and economic status. The relations between the Mayor of Ljubljana Anton Codelli and the Intendant of Carniola vividly illustrate the qualms of a mayor torn between the French administration and local population, and on a larger scale the failure to establish the French administration system in the Illyrian Provinces.

KEY WORDS

Mayor, Illyrian Provinces, French administration, Ljubljana, Mayor Anton Codelli

* Iz francoščine prevedla Janina Kos, uredil dr. Peter Vodopivec.

Čeprav so Ilirske province v primerjavi z drugimi Napoleonovimi osvojenimi ozemlji veljale za »nekaj posebnega«,¹ se vseeno niso izognile uvedbi francoske uprave,² ki je bila vzpostavljena v dveh fazah. V obdobju prvega guvernerja, generala Marmonta,³ je bila usoda Ilirije še nejasna, zato je bila organiziranost uprave zgolj provizorična. Sprva so francoske oblasti delovanje nekdanjih organov avstrijskih civilnih oblasti še dopuščale, in ti organi so bili celo prisiljeni z njimi sodelovati. Šele Temeljni zakon z dne 15. aprila 1811⁴ je povzročil pravi preobrat v kratkem obstoju Provinc. V bistvu je šlo za uvedbo modernega upravnega sistema na ozemlju, kjer so še vedno prevladovala fevdalne strukture. Z omenjenim dnom so namreč francoske oblasti uveljavile zakonodajo, ki je v letu 1811 vpeljala župane in občine, s čimer so želele do konca izpeljati sistem napoleonske centralizacije.

Čeprav so v cesarskih krogih na vlogo župana pogosto pozabljali, je bila ta funkcija vendarle za-

mišljena kot ključna za delovanje sistema. Vrh tega je glavni intendant Ilirije grof Chabrol de Crouzol opozoril, da »bi morala organizacija občin postati glavna skrb vlade, saj naj bi to bil temelj, na katerega bi se morala opirati celotna uprava.«⁵ Francoske oblasti so se torej zavedale pomembnosti obstoja županske funkcije, s katero bi bil vpeljan popoln nadzor nad dotlej nepoznanim in nadvse heterogenim območjem. Dejansko je župan postal prvi posrednik med francoskimi oblastmi in ilirskim prebivalstvom, kar mu je omogočala njegova tesna povezanost z domačini. V svojem bistvu je bila namreč to dvojna funkcija, razpeta med osrednjo oblastjo in njenimi podaniki. Župan je bil najvišji predstavnik mesta in obenem pooblaščenec francoske države. Kot politični, posredno pa tudi družbeni in kulturni dejavnik je omogočal sporazumevanje med skupinama, ki sta si bili po kulturi, jeziku, funkciji in družbenem položaju nasprotni.

Pozna uvedba sistema občin: 1811

Projekt napoleonske centralizacije se je uresničeval predvsem na osnovi geografskega razreza, ki je v Provincah obstajal že vse od njihove provizorične organiziranosti leta 1809 (ta je bila nekoliko spremenjena leta 1811), vendar se delitev na občine ni pojavila pred Temeljnim zakonom leta 1811. Dne 31. oktobra tega leta je glavni guverner Henri Gratien Bertrand dejansko potrdil razdelitev Provinc na občine.

Vzpostavitev francoskega modela občin je bila ena zadnjih faz v procesu hierarhizacije teritorialne uprave.⁶ Na ta način je oblast v skladu z vzpostavljenim hierarhičnim redom prehajala iz rok v roke, od cesarja do župana. Odločitev o razdelitvi ozemlja provinc na občine je bila sprejeta predvsem zato, da bi bila tudi v Provincah taka oblika teritorialne organiziranosti, kakršno so poznali v Franciji. Ob tem pa velja opozoriti, da sta bili lokalna uprava in občinska delitev učinkoviti orodji predvsem za novačenje vojakov in za nadzor nad plačevanjem davkov.⁷ Obenem se je s to novostjo zmanjšal vpliv sodnih uradnikov in zemljiške gospode, ki so bili povečini Francozom in vrednotam, ki so jih ti razširjali, sovražni.⁸

Da bi takšen ustroj na lokalni ravni deloval, so bile intendantsce razdeljene na distrikte, na čelu katerih so bili poddelegati, s podobnimi pristojnostmi kot podprefekti. Še nižje na lestvici so bili kantoni, nato pa občine, ki jih je bilo v vsej Iliriji skupno

Obmejna tabla z meje med Habsburško monarhijo in Ilirijo na Koroškem (Koroški deželni muzej, Celovec; *Napoleon und seine Zeit, Verlag des Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt 2009*).

1 Zwitter, *Napoleonove Ilirske province*, str. 31.
2 Prim. Šumrada, »Statut juridique ...«, str. 21–41.
3 Dubrovniški vojvoda je prispel v Ljubljano 16. novembra 1809 in je opravljal svojo funkcijo do januarja 1811.
4 Primerjaj *Télégraphe Officiel*, št. 42, 43, 44 in 45.

5 AN, F le 61, št. 2.
6 Bundy, *The Administration*, str. 63.
7 AN, AF IV 543/4250 pismo Marmonta državnemu sekretarju na ministrstvu.
8 AN, F 61/62, poročilo Chabrolove generalne intendantsce z dne 1. januarja 1813.

420. Občine pa so se naprej delile na sekcije.⁹ Za sam obstoj občine je bilo nujno, da je imela mejo, ki so jo poznali njeni prebivalci, priznavati pa so jo morale tudi oblasti. Vendar je bila francoska zakonodaja glede tega nema, zato je bila razmejitev med občinami utemeljena na lokalnih praksah in izročilu. Šele izdelava katastra, na podlagi katerega je bilo mogoče izračunavati osnove za zemljiške davke, je v začetku 19. stoletja polagoma pripomogla k razrešitvi nadvse kompleksnega vprašanja občinskih meja. Razmejitev med intendancami sicer ni bilo mogoče spreminjati, je pa 72. člen Temeljnega zakona predvidel možnost sprememb na ravni distriktov in občin, če bi se pojavile takšne zahteve.¹⁰ S tem členom so Francozi, ki so se zavedali, da njihova teritorialna reorganizacija ne more zadovoljiti vsega prebivalstva, pristali na popuščenja, saj je bilo v njihovem interesu, da se odzovejo na zahteve Ilircev.

Da bi ugodili zahtevam nekaterih občin, so dejansko uveljavili nekaj dodatnih sprememb po izdaji zakona z dne 15. aprila 1811. Z odlokom z dne 18. septembra 1811 so pazinski kanton, ki je prej pripadal civilni Hrvaški, priključili istrski provinci, kar je omogočilo ponovno vzpostavitev naravnih meja Istrskega polotoka. Dne 10. oktobra 1813 pa so z odlokom ustanovili še četrti distrikt na Kranjskem, ki je obsegal mesto Kranj s širšo okolico.¹¹ K vsemu temu je glavni intendant Chabrol leta 1813 izjavil, da je občinska ureditev v Iliriji med najbolj zapletenimi v celotnem cesarstvu.¹²

Francozi so vzpostavili resnično hierarhizacijo ozemlja. Mesta z več kot 5.000 prebivalci, ki so že od visokega srednjega veka uživala avtonomne pravice, so bila pomembne strateške postojanke in osnovna komunikacijska vozlišča, medtem ko so bile manjše vasi, ki so bile zaradi slabe prometne infrastrukture pogosto precej odmaknjene, odrinjene v drugi plan. Ko so Francozi zasedli Ilirijo, jim avstrijske oblasti niso predale nobenih podatkov o stanju prebivalstva. Zato se zastavlja vprašanje, kako so pravzaprav sploh lahko razvili svoj občinski projekt, saj so imeli le zelo približne ali celo povsem napačne predstave o porazdeljenosti ilirskega prebivalstva. Iz same hierarhije geografskih območij je izhajala kvantitativna prilagoditev občinskih funkcij, o čemer pričata 107. in 108. člen Temeljnega zakona.¹³

V tistem času je francoska uprava razlikovala med župani in občinskimi upravitelji. Takšno razlikovanje je bilo zgolj hierarhične narave, saj so oboji opravljali enake naloge, le da je župan upravljal mesta z več kot 2.400 prebivalci, medtem ko je občinski upravitelj načeloval krajem z manj kot 2.400 prebivalci. V resnici pa so v obdobju francoske Ilirije majhne občine, oddaljene od večjih središč, največkrat zastopale kar njihove škofije ali pa jih je predstavljala fevdalna gospoda. Na takšnih odmaknjenih območjih je bila zaradi pomanjkanja sredstev, pa tudi nezainteresiranosti Francozov za te kraje, uvedba francoskih zakonov težko izvedljiva.

Kadrovanje županov: imenovanje

Po zakonu z dne 14. decembra 1789 je imela v Franciji vsaka župnija, bodisi velika ali majhna, podeželska ali mestna, župana, ki ga je za dve leti izvolil zbor volivcev, županski mandat pa je bilo mogoče obnoviti le enkrat, potem pa se je isti župan za nov mandat lahko potegoval šele po dveletni prekinitvi opravljanja funkcije, če je bil znova izvoljen. Vendar pa so v obdobju prvega konzulata po prihodu Napoleona ta zakon znova vzeli v pretres. V določilih, povezanih z županom, je bila najpomembnejša sprememba, da župan ni bil več voljen, ampak imenovan. 18. člen zakona, sprejet 28. dne meseca pluviose v letu VIII, je državnega voditelja pooblašal, da imenuje župane mest v vsej Franciji.¹⁴ 20. člen tega zakona pa je določal, da v drugih občinah ta naloga pripada prefektom.¹⁵ To je pomenilo, da je imel cesar neposredno ali posredno pravico imenovanja in razreševanja vseh županov in podžupanov v cesarstvu.

Ta zakon je začel na ilirskih tleh veljati šele s Temeljnim zakonom, hkrati z ustanovitvijo občin. Prav tako kot v Franciji si je Napoleon tudi v Iliriji pridržal pravico do imenovanja županov in podžupanov glavnih mest, kot je določal 13. člen odloka, ki je »njegovemu veličanstvu dajal pravico imenovanja županov Ljubljane, Trsta, Zadra, Dubrovnika in Karlovca.«¹⁶ To so bila glavna mesta vsake od provinc, ki so bila tudi strateško pomembnejša, bogatejša in so imela več prebivalcev kot ostala mesta v Iliriji. Cesarjeva imenovanja njihovih županov pa so dejansko prispela šele januarja 1812, ko je začel veljati francoski zakonik.¹⁷

⁹ Bundy, *The Administration*, str. 480.

¹⁰ Primerjaj *Télégraphe Officiel*, št. 42.

¹¹ Pivec-Steale, *La vie économique*, str. 16.

¹² AN, F 61, št. 2, poročilo Chabrola.

¹³ *Télégraphe Officiel*, št. 43, 29. 5., razdelek IV, § 1 »občinski javni uradniki«, glej aneks 2.2, Odlok o občinskih uradnikih z dne 29. maja 1811. 107: »V vsakem glavnem mestu province, distrikta ali škofije je župan s štirimi podžupani, če ima mesto več kot 5.000 duš, in župan z dvema podžupanoma, če prebivalstvo mesta šteje manj kot 5.000 duš. /108: v občinah, v katerih živi manj kot 2.400 duš, sta upravnik in njegov namestnik, če tam ni škofije.«

¹⁴ Tulard, *Dictionnaire Napoléon*, str. 247. »Prvi konzul imenuje (...) župane in podžupane mest z več kot 5.000 prebivalci, policijske generalne komisarje in policijske prefekte v mestih, kjer bodo komisariati in prefekture ustanovljeni.«

¹⁵ Chandernagor, *Les maires*, str. 19.

¹⁶ *Télégraphe Officiel*, št. 17, 26. 2. 1812.

¹⁷ Bundy, *The Administration*, str. 66.

Grad Turn pri Ljubljani (Narodni muzej Slovenije, Ljubljana; Eva Holz-Henrik Costa, Ljubljanski kongres 1821, Nova revija, Ljubljana 1997, str. 27).

Da bi zagotovil izvajanje francoskih zakonov, utrdil francosko oblast in zmanjšal tuji vpliv, je Napoleon vodilne položaje v upravi Provinc zaupal Francozom ter domačinom do njih zaprl dostop, zato so se ti morali zadovoljiti s podrejenimi vlogami. Francozi so imeli monopol nad vsemi najvišjimi funkcijami (generalna uprava, intendance, policijski komisariat ipd.), medtem ko so domačine pritegnili le na položaje drugega ranga na mestni in občinski ravni. V Iliriji ni bil noben župan nikoli Francoz. Imenovanja domačinov so tako postala pomembno dodatno poslanstvo uradnikov francoske uprave. Zdi pa se, da so imeli Francozi nemajhne težave, ko so iskali osebe za zasedbo razpoložljivih položajev, predvsem zato, ker je precej primernih ljudi emigriralo in ker mnogi, ki so ostali, zaradi pomanjkljive izobrazbe niso bili sposobni razumeti posebnosti napoleonske uprave. Glavni intendant Chabrol se je notranjemu ministru pritoževal, da je zanj največja muka »zbrati dovolj primerno razsvetljenih oseb, ki bi lahko sledile delovanju uprave«. ¹⁸ Poleg tega ne kaže pozabiti, da je bil uradni jezik francoščina, zato je morala biti tudi uradna pošta napisana v tem jeziku. Jezikovna ovira je bila še dodatna, nikakor ne najmanjša težava za Francoze, saj je bilo nepismenih prebivalcev v Iliriji zelo veliko, kar je razvidno iz velikega števila križcev, s katerimi so se pod uradnimi dokumenti podpisovali občinski urad-

niki. Ti so v najboljšem primeru pravilno govorili kvečjemu svoj materni jezik. Vse to je od francoske uprave terjalo, da je morala poskrbeti za obsežno prevajalsko službo, hkrati pa je morala ves čas pojasnjevati in razlagati francoski sistem na ljudem dojemljiv način. Za pojasnjevanja domačinom, kakšna je njihova vloga, so bili zadolženi poddelegati. V večini primerov Francozi pri kadrovanju niso imeli velike izbire. Skoraj zagotovo pa je bilo imenovanje Antona Codellija za župana mesta Ljubljane maja 1812 zanje nadvse koristna izbira. Kot ugleden, bogat domačin in poliglot (z znanjem francoščine, italijanščine, nemščine in slovenščine oziroma »ilirščine«) je imel vse potrebne kvalitete, da je lahko opravljal naloge župana prestolnice Ilirskih provinc.

Francoska uprava se je odločila ustanoviti za vsako od prej omenjenih mest začasno komisijo, saj je bilo treba »med čakanjem, da bo Njegovo veličanstvo odločilo o izbiri župana izmed predloženih kandidatov«, zagotoviti začasno obliko mestnih uprav, da bi v teh mestih mestne službe lahko delovale. ¹⁹ Z odlokom z dne 13. januarja 1812 je glavni guverner Bertrand odločil, da upravne naloge v mestih z več kot 5.000 prebivalci, torej v Ljubljani, Trstu, Zadru, Dubrovniku in Karlovcu, izvajajo komisije s pooblastili, enakimi županskim. Dne 19. januarja 1812 je generalni intendant Kranjske De la Moussaye imenoval takšno začasno komisijo v

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ *Télégraphe Officiel*, 26. 2. 1812, Odlok o začasnih komisijah z dne 20. januarja 1812.

Ljubljani.²⁰ V večini primerov so tečasne mestne komisije pozneje postale mestni sveti.²¹ S temi komisijami je bilo mogoče vnaprej preizkusiti učinkovitost delovanja občinskih organov ter zagotoviti, da so bili ti potem potrjeni. Na ta način je bil na voljo čas za poizvedbe in pridobivanje podrobnih podatkov o vsakem posameznem kandidatu. Četudi je pravica imenovanja članov bodočih občinskih svetov pripadala cesarju, ta o njih ne bi mogel odločati, če bi mu ne pomagali njegovi odposlanci, ki so na samem terenu na tak ali drugačen način poskušali priti do potrebnih informacij. Zanimali so jih rojstni podatki, trenutni poklic oziroma služba, zakonski stan, predvsem pa osebno premoženje vsakega posameznika. Intendant je nato s pomočjo svojih sekretarjev izdelal preglednice,²² ki so bile poslane v Pariz, da bi državni vrh izdal soglasje k predlaganim kandidatom. Sistem začasnih komisij se je uveljavil le v Iliriji, v Franciji pa ga niso poznali.

Zaprisega občinskih organov

Zaprisega, s katero naj bi si država zagotovila županovo zvestobo, je bila dolgo bistvena formalnost za nastop županskega mandata. Brez prisege ni bilo umestitve na županstvu. Ta zaprisega sega še v čas pred letom VIII. Od leta 1789 so morali vsi pred prevzemom funkcije priseči, »da bodo z vsemi močmi varovali ustavo kraljestva, da bodo zvesti narodu, zakonu in kralju, ter da bodo dobro opravljali svoje naloge.«²³ Sprva konzulat, nato pa tudi cesarstvo sta župane, zavezane s prisego, držala na kratko: nadzor je bil strog, vsaka nepokorščina pa hitro zatrta.

Slovesnost zaprisege je ob njenem izvajanju v Iliriji bržkone izpadla nekoliko smešno. Vendar so bile Ilirske province pač sestavni del cesarstva, četudi geografsko z njim niso bile povezane. Zaprisege občinskih upravnih organov v Iliriji so zato predstavljale še kako pomembno stopnjo v procesu navezovanja teh ljudi na ogromno francosko cesarstvo. Ker so bile vezi med provincami in Parizom tedaj še nove in zato krhke, je bila zaprisega mišljena kot dodatno sredstvo, ki naj bi jamčilo zvestobo občinskih uradnikov cesarju. Ob tem velja pripomniti, da člani začasnih komisij niso bili zapriseženi, kar je dokaz, da je bila prav z zaprisego okronana navezava občinskih teles na cesarja. Codelli je s svojo ekipo svetovalcev prevzel upravo v

ljubljski občini 4. maja 1812, vendar je bil odlok o zaprisegi zvestobe cesarju Napoleonu izdan šele 2. julija 1812. Pogodba s cesarstvom je bila torej zapečatena šele s tem drugim datumom.

Županovo delo v resnici – le navidezna moč?

Kakor koli že pogledamo, je bil župan vsekakor glavno kolo uprave, vendar močno podrejen napoleonski centralizaciji. Drugače rečeno, in kot je nakazovala že sama zakonodaja, je bila oblast, ki je bila podeljena županu, bolj formalne kot izvršilne narave, saj je župana povsem obvladoval njegov nadrejeni, intendant province. Področje delovanja francoskih intendantov leta 1809 je bilo določeno z enim od Napoleonovih odlokov, izdanih že novembra leta 1806. Intendanti so nadzorovali delo osrednje uprave, pa tudi nižjih organov oblasti, s katerimi so vzdrževali povezave. Bili so torej neposredno nadrejeni županom.

Funkcija župana v Iliriji je bila prirojena francoskemu modelu in je po njem povzemala vse običajne naloge, ki jih je moral opravljati župan. Moral je bedeti nad dobrim delovanjem mestne uprave. Po francoski revoluciji je v skladu z zakonom z dne 20. septembra 1792 prevzel dotedanje naloge duhovščine pri vodenju registrov prebivalstva. Župani so morali skrbeti tudi za matične knjige.

V Iliriji so občine odgovornost za te listine prevzele precej pozno, šele po 30. avgustu 1812. Županu je bilo poverjeno, da v mestni hiši hrani vrsto dokumentov v francoščini, ki so lahko služili kot arhivska in kot uradna dokumentacija, vpisani pa so morali biti v poseben zvezek.²⁴ Shranjevatni je tako moral kopije številnih uradnih dopisov, zapisnike sklepov občinskega sveta ter vse dokumente, ki so dokazovali, da je občinska skupščina izvajala zakone dosledno in v predpisanih rokih. V ta namen je moral hraniti zapisnike o povečanju vsakega neposrednega davka, dokazila o občinskih blagajniških fondih, potrdila o plačilih, kopije osebnih matičnih dokumentov, predvsem pa podroben seznam nabornikov v njegovi občini, pa tudi knjigo vpisov vseh izdanih osebnih dokumentov in potnih listov.²⁵

Poleg klasičnih županskih nalog so intendant županom postavljali še vse mogoče druge zahteve, ki jih je bilo treba izvršiti v razmeroma kratkem roku, kar je župane v odnosu do intendantov postavljalo v še bolj podrejen položaj. V osnovi so takšne zahteve največkrat presegale županove obveznosti v strogem pomenu besede. Dne 24. avgusta 1811 je na primer intendant De la Moussaye naročil ljubljanskemu županu Codelliju, naj pošlje v tržaško pristanišče šest tesarjev, dva mizarja, dva ključavničarja in več

²⁰ SI ZAL LJU 489, šk. 270 (fasc. 169), snopič LXXXXVI, fol. 175 (pismo intendanta Codelliju dne 19. januarja 1812).

²¹ Razen dveh podžupanov, Luke Rusa in Antona Primica iz ljubljanske občine, ki sta takoj po imenovanju želela odstopiti, namesto njiju pa sta bila imenovana Ivan Rozman in Anton Rudolf.

²² SI ZAL LJU 489, šk. 270 (fasc. 169), snopič LXXXXVII, fol. 203'–204.

²³ Chandernagor, *Les maires*, str. 76.

²⁴ SI ZAL LJU 489, šk. 261 (fasc. 163), snopič XXI, fol. 81–89' (vpisna knjiga aktov, zavedenih na županstvu).

²⁵ Bundy, *The Administration*, str. 482.

drugih delavcev. Na okrožnico, ki jo je nato občina poslala upravnikom različnih gospodarskih družb, pa so ti odgovarjali, da svojih delavcev ne morejo pogrešati, saj je bila kvalificirana delovna sila na Kranjskem zelo maloštevilna. De la Moussaye je zahtevo ponovil 8. oktobra, rekoč, da bodo delavci določeni po uradni dolžnosti, če ne bo prostovoljcev. Nato je župan Codelli 14. istega meseca poslal dokončen spisek zahtevanih delavcev.²⁶ Enak primer se je ponovil še februarja in marca leta 1812.

Župan je moral biti zelo učinkovit in je moral tudi zelo dobro poznati svojo občino. Ni izpolnjeval le ukazov intendanta, temveč je moral odgovarjati tudi drugim osebam, ki so od njega zahtevale informacije, na primer županom drugih občin ali pa strankam. Na prošnjo župana Livorna je tako moral Codelli poskusiti zbrati čim več poizvedb o nekom, ki se je imenoval Barnieri Nardi in je bil glavni direktor oskrbe na Hrvaškem.²⁷

Vse te zelo različne zahteve, ki jih je bilo treba ažurno izpolnjevati, kažejo, da je naloge župana težko natančno opredeliti. Njegovo delovno področje se je spričo vseh mogočih zahtev zdelo zelo široko. Ob tem ga je pri njegovem delovanju omejeval stalen finančni nadzor francoskih oblasti, s čimer se je še krepilo varuštvo, ki ga je nad njim izvajal sistem. V resnici namreč župan sploh ni mogel vplivati na finančno poslovanje, ki ga je nadziral le občinski blagajnik. Pa tudi drugače so bili vsi vzvodi delovanja, s katerimi so razpolagali župani v Iliriji, precej omejeni. Poleg uradnih dopisov se je kot učinkovito sredstvo za obveščanje prebivalstva, ki je bilo tedaj povečini še nepismeno,²⁸ izkazalo le plakati-

Sam ali s pomočniki?

Francoska uprava je na župana in na občinski svet gledala kot na homogeno telo, saj naj bi oba tesno sodelovala, da bi se lahko zakoni uspešno izvajali. Kljub temu pa velja poudariti, da je bil v skladu s 7. členom odloka, sprejetega 2. dne meseca pluvioše v letu IV, župan edini odgovoren za delovanje uprave. Vodil je občinski svet in razdeljeval naloge njegovim članom. Imel pa je le pravico, da je lahko sklical svoje pomočnike, se z njimi posvetoval in nanje prenesel del svojih pooblastil. V tem obdobju so dotedanji občinski uradniki postali svetovalci. Ta sprememba ni bila zgolj simbolična,²⁹ saj je svetovanje županu postalo njihova glavna prednostna naloga. Premožni moške, ki so bili postavljeni na čelo mesta, so lahko po potrebi prispevali tudi osebno posojilo za napolnitev občinske bla-

gajne, ki je bila zaradi proračunskega primanjkljaja pogosto prazna. Dokument iz ljubljanskega arhiva z dne 20. avgusta 1813 razkriva, da je Pagliarucci, prvi pomočnik ljubljanskega župana, občini posodil 559 frankov za pokritje stroškov vojašnic.³⁰

V Ljubljani so bili člani mestnega sveta, ki jih je bilo vsega dvajset, predvsem trgovci in poslovneži. Kar štirinajst izmed dvajsetih je opravljalo delo, povezano s trgovino. Anton Codelli se je v celoti zavedal težav, ki so izhajale iz tovrstnih poslovnih dejavnosti, in si je bil povsem na jasnem tudi o njihovih posledicah. Večkrat se je namreč pritoževal zaradi pogostih odsotnosti članov občinskega sveta, ki so jim botrovale njihove poklicne obveznosti in potovanja.³¹ Te odsotnosti so hromile dobro delovanje občine, saj so povzročale precejšnje zamude pri reševanju posameznih zadev. V nasprotju z županom so občinski svetovalci načeloma prejemale plačo, čeprav bi bilo v resnici bolj upravičeno govoriti o denarnem nadomestilu. Dejansko so namreč v letu 1812 prejemale le petnajstino plače, saj je cesar zamujal s potrditvijo proračuna za leto 1812. Treba je bilo počakati do 20. decembra 1812, ko je intendant Kranjske Rouen Des Mallets odobril izplačilo celoletnih plač, navkljub nepotrjenemu letnemu proračunu, kar pa je bilo izvedeno šele februarja leta 1813.³² Zamujanje z izplačili in njihovi skromni zneski kajpak niso prispevali k motivaciji svetovalcev, da bi se bolj zavzeto posvečali svojim funkcijam.

Župana je obkrožala cela vrsta podrejenih uradnikov. Vsi, od pisarniških uradnikov do županovega tajnika, so bili vsak dan prisotni v županovem delovnem okolju. Županu so pomagali tako, da so krožili med različnimi pisarnami in zagotavljali prenos informacij. Župan Codelli je poskrbel, da si je, od primera do primera, skrbno izbiral strokovno pomoč, in je v ta namen v pismu intendantu z dne 22. februarja 1812³³ predložil seznam vseh zaposlenih na občini, čemur je dodal tudi predlog o njihovih plačah (očitno je bil ta seznam zgolj predlog, dokler ga intendant ni potrdil). Občinski uslužbenci so prejemale plače iz občinskega proračuna, sredstva zanje pa je zagotavljal bodisi fond administrativnih stroškov bodisi register navadnih izdatkov občinskega proračuna.³⁴

³⁰ SI ZAL LJU 489, šk. 270 (fasc. 169), snopič LXXXXVII, fol. 134.

³¹ SI ZAL LJU 489, šk. 269 (fasc. 168), snopič LXXXVII, fol. 220 (pismo Codellija intendantu).

³² SI ZAL LJU 346, šk. 7, snopič 74, Vladislav Fabjančič: Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov, III. del (1720–1820), čitalniški izvod, str. 809–810.

³³ SI ZAL LJU 489, šk. 269 (fasc. 168), snopič LXXXXII, fol. 329–331 (pismo Codellija intendantu).

³⁴ SI ZAL LJU 489, šk. 269 (fasc. 168), snopič LXXXXII, fol. 329–331 (pismo Codellija intendantu).

²⁶ Pivec-Steale, *La vie économique*, str. 194.

²⁷ SI ZAL LJU 489, šk. 268 (fasc. 167), snopič LXXIV, fol. 225 (pismo župana Livorna Codelliju).

²⁸ *Télégraphe Officiel*, št. 94, december 1812.

²⁹ Chandernagor, *Les maires*, str. 36.

*Mestna hiša v Ljubljani – procesija na velikonočno soboto leta 1821
(Narodni muzej Slovenije, Ljubljana; Eva Holz-Henrik Costa,
Ljubljanski kongres 1821, Nova revija 1821, Ljubljana 1997, str. 43).*

Je bilo delo v občinskih upravah zaželeno in cenjeno?

Vprašati se velja, ali so zaposleni v mestni hiši svoje delo cenili. Nenehne odpovedi in prošnje za razrešitev, ki so jih prejeli intendanti, upravičujejo dvome o tem, da je bilo to delo tudi dejansko cenjeno.

Funkcija župana pod francosko okupacijo ni bila več plačana. Že Jožef Kokalj (zapisan kot Kokeil), župan Ljubljane v letih 1798–1812, je po uvedbi novih predpisov vložil prošnjo za razrešitev. Županska služba je bila v času avstrijske vladavine plačana, v obdobju francoske okupacije pa ne več. Zastavlja se vprašanje, zakaj je francosko cesarstvo županom odtegnilo plačilo. V očeh francoskega uradništva ter vrha hierarhije je bila županska funkcija že v osnovi privilegirana in častna. Županom je namreč ta funkcija omogočala, da so se lahko potrjevali v družbi, da so lahko v svojem okolju izstopali in sodelovali z vrhom oblastne hierarhije. Poleg tega navzgor Chandernagor še misli o izvorni

prednosti, ki jo prinaša opravljanje županske funkcije brez plačila, ker je tako »v očeh kmečkega prebivalstva župan v primerjavi s plemiško gospodo in z duhovščino pridobil na ugledu, saj je bilo treba obema slednjima že od nekdaj plačevati dajatve«.35 Vendar pa je treba globlji razlog za neplačanost županske funkcije iskati drugje: politika je ta mesta hotela pridržati za bogate.36 Temu so se pridruževali še ideološki razlogi, saj je liberalni poslanec levice Salverte nasprotoval kakršnemu koli plačilu županom, »ker plača razvrednoti častni pomen teh funkcij ter priključuje intrige in pohlep po pollačanju položajev, zato naj bi bilo župansko funkcijo dopustno podeljevati zgolj tistim, ki so zaslužni in predani interesom občine«.37 Vendar pa je bila županska služba zaposlitev s polnim delovnim časom. Župan je moral biti zato vse od svojega prevzema te funkcije finančno in materialno neodvisen ter imeti

35 Chandernagor, *Les maires*, str. 154.

36 Prav tam.

37 Prav tam, str. 156.

dovolj rentnih in drugih osebnih dohodkov za življenje. Že v obrazcu prijavljenih kandidatov je bil stolpec, v katerem je moral biti naveden znesek njihovih osebnih dohodkov. V času prvega cesarstva in restavracije bourbonske vladavine je bilo sicer v Franciji, predvsem v pomembnejših mestih, včasih dopuščeno, da se je župan lahko potegoval za nadomestilo stroškov za reprezentanco. Vendar mu je bilo to odobreno le izjemoma, saj so vlade vselej odklanjale, da bi prestopile veljavno omejitev, čeprav jim je bilo povsem jasno, da je bila prav neplačanost županske funkcije glavna ovira, ko je šlo za njeno sprejetje.³⁸

Takšnih finančnih nadomestil v Iliriji ni bilo. Poleg tega ne kaže prezreti, da je imel občinski proračun pogosto primanjkljaj, zato bi bila odobritev kakršnega koli denarnega zneska županu razumljena kot »nepotrebna« ali celo »neresna«. Zato pa je župan bil deležen nekaterih ugodnosti, ki so mu bile priznane v naravi. Francoska uprava je načelniku ljubljanske občine kot kompenzacijo namenila stanovanje na Mestnem trgu št. 27 za ves čas njegovega mandata.³⁹ S službenim stanovanjem naj bi bil

Baron Anton Codelli pl. Fabnenfeld (1753–1832), ljubljanski župan v času Ilirskih provinc (hrani Johanna Herberstein, Lannach).

župan materialno odškodovan. Omogočalo pa mu je tudi, da je bil ves čas v bližini in stalno fizično prisoten, kar je bilo nujno, kadar so bile v mestu kakšne težave.

Ker so člane mestnega sveta in tudi župana izbrale francoske oblasti, imenovanim na te položaje njihova nova funkcija, ki jim je bila v bistvu vsiljena, bržkone ni bila povsem pogodu. Kot opozarja Jean Tulard, se je državna uprava v Franciji soočala s »pravo epidemijo odstopov«,⁴⁰ ki jo je bilo v nekaterih kantonalnih občinah občutiti že vse od direktorija. Na vse pogostejše odklanjanje upravnih funkcij v pokrajinah je opozoril komisar direktorija 22. dne meseca frimaire v letu IV. Njegova ugotovitev pa ni veljala le za podeželje, saj so 10. dne meseca frimaire v letu IV občinski uradniki, ki so bili le malo pred tem izvoljeni v mestu Lille, zavrnilo opravljanje dolžnosti, ki so jim bile poverjene.⁴¹

Ta epidemični pojav v Franciji je bil v prav tolikšni meri razširjen tudi v Ilirskih provincah. Za pravi val odstopov je bilo več vzrokov. Potencialni kandidati so se pogosto že vnaprej prestrašili teh funkcij in pooblastil, ki naj bi jim bila zaupana. Delo v občinski upravi pa se jim tudi ni zdelo dovolj privlačno zaradi skromnega plačila oziroma celo njegovega neplačevanja. Poleg tega je sodelovanje v občinskem svetu marsikomu nakopalo zamere somoščanov. Težko in obremenjujoče delo, odsotnost plačila in strah pred spori so bili glavni razlogi, da so člani občinskih svetov pogosto odstopali. Za utemeljitev odstopa so bili dobri vsi izgovori: sodnik Luka Rus ni mogel opravljati funkcije podžupana Ljubljane, ker je bil preobremenjen z delom na sodišču, zato se je odločil za odstop. Prošnje za odstop pa so bile v večini primerov zavrjene in le izjemoma, kadar je šlo na primer za hudo bolezen ali za izselitev iz dežele, so se lahko karte na novo razdelile.⁴²

Ne nazadnje pa francoskim uradnikom sploh ni bilo tako lahko pridobiti iskreno lojalnost županov cesarstvu, četudi je te zavezovala prisega. Dokaz za to so bile aretacije nekaterih med njimi. Po angleškem vdoru na Reko in v njeno okolico avgusta 1813 je glavni guverner ukazal aretacije županov Reke, Bakra in Crikvenice. Prva dva sta bila obtožena strahopetnosti med vdorom, ki naj bi v resnici izdajala njuno zavezništvo z Angleži, tretji pa je bil ovaden, ker naj bi bil Angležem pomagal pri kraji soli iz občinskega skladišča.⁴³ Vprašanje o lojalnosti pa se zastavlja tudi pri Antonu Codelliju. Čeprav je bil cenjen meščan in globoko predan cesarstvu, ni bil nikdar član francoske prostozidarske lože v

³⁸ Nadomestilo, ki ga ukinja 1. člen zakona z dne 21. marca 1831, vključno z nadomestilom za stroške reprezentance.

³⁹ SI ZAL LJU 346, šk. 7, snopič 74, Vladislav Fabjančič: Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov, III. del (1720–1820), čitalniški izvod, str. 776–777.

⁴⁰ Tulard, *Dictionnaire Napoléon*, str. 248.

⁴¹ Chandernagor, *Les maires*, str. 163.

⁴² SI ZAL LJU 489, šk. 269 (fasc. 168), snopič LXXXIX, fol. 160–160'.

⁴³ Bundy, *The Administration*, str. 481.

Pečat francosko-ilirske prostožidarske lože v Ljubljani (Narodni muzej Slovenije, Ljubljana; Razstavni katalog, Pod Napoleonovim orlom, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2010).

Ljubljani. A zdi se tudi, da Avstrijci niso pripisovali večjega pomena sodelovanju Codellija s Francozi. Ljubljanski župan je namreč 16. oktobra 1813 odstopil, a je že tri tedne po odhodu Francozov zasedel položaj davčnega nadzornika, leta 1814 pa postal okrožni glavar v Postojni. Bodisi zato, ker je bil izjemna osebnost, ali pa zaradi svojega oportunitizma se je Codelli izognil neprijazni usodi, ki je doletela nekatere njegove frankofilsko usmerjene someščane,⁴⁴ na primer člane francoske prostožidarske lože, ki so se po vrnitvi Avstrijcev znašli na črnih listah.⁴⁵

V razdobju štirih let, predvsem pa v letih 1812 in 1813, so bile Ilirske province prizorišče ogromnega političnega projekta, ki ga je odredil cesar, in ki je na tem območju pomenil prelom s stoletji fevdalizma in avstrijske nadvlade. Francoska zakonodaja je bila v Iliriji v celoti uveljavljena s sprejetjem Temeljnega zakona z dne 15. aprila 1811. Vpeljava sistema občin je pomenila dokončanje tega velikega francoskega podviga, saj je razdrobitev ilirskega ozemlja na občine hkrati z zakonodajo, s katero so bili postavljeni župani, pomenila uresničitev Napoleonovega načrta, da vzpostavi nadzor nad celotnim ozemljem Ilirskih provinc. Pod zunanjščino te zakonodaje, ki je hotela biti popolna in do kraja urejena, pa je bilo dejansko delo župana povsem drugačno in ni v ničemer ustrezalo nadvse prestižnim in častnim atributom, ki so bili tej funkciji pripisani. Njeni nosilci namreč z njo niso bili zadovoljni, saj je združevala skupek raznorodnih

nalog, ki so se dotikale hkrati posameznika in skupnosti, upoštevajoč pri tem novo geografsko danost in spremenjene politične okoliščine. Župan je postal posebljenje vseh paradoksov, izhajajočih iz prisotnosti Francozov v Iliriji. Spričo številnih odstopov, jezikovnih ovir in grozeče vojne, kar so bile glavne prepreke za dobro delovanje občinskega sistema, se je zdela njegova vzpostavitev, še preden je do nje prišlo, zahteven zastavek, ki pa je bil že vnaprej obsojen na neuspeh.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 346, Rokopisni elaborati
LJU 489, Mesto Ljubljana: splošna mestna registratura
AN – Archives Nationales, Paris
AN, F: finances
AN, AF IV: Secrétaire d'état impériale (an VIII-1815)

TISKANI VIRI

Télégraphe Officiel des Provinces Illyriennes, 1811/1812.

LITERATURA

- Bundy, Frank J.: *The Administration of the Ilyrian Provinces of the French empire, 1809–1813*. New York, London : Garland Publishing Inc., 1987.
Chandernagor, André: *Les maires en France XIX–XX siècles*. Paris : Fayard, 1994.
Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov (1269–1820)*. ZAL, Ljubljana.
Pivec-Stele, Melitta: *La vie économique des Provinces Illyriennes (1809–1813)*. Paris : Édition Bossard, 1930.
Šumrada, Janez: »Statut juridique et organisation administrative des Provinces Illyriennes«. Kolanovič, Josip in Šumrada, Janez (ur.): *Napoleon et son administration en Adriatique orientale et dans les Alpes de l'est 1806–1814 – guide des sources (Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in v vzhodnih Alpah)*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2005, str. 21–41.
Tulard, Jean (ur.): *Dictionnaire Napoléon*. Paris : Fayard, 1999.
Vodopivec, Peter: Prostožidarska loža »Prijatelj rimskega kralja in Napoleona« v Ljubljani. *Kronika*, 36, 1988, str. 16–23.
Zwitter, Fran: *Les origines de l'illyrisme politique et la création des Provinces Illyriennes*. Dijon : Imp. Darrantiere, 1933.
Zwitter, Fran: *Napoleonove Ilirske province 1809–1814*. Ljubljana : Narodni muzej, 1964.

⁴⁴ Zwitter, *Les origines*, str. 20.

⁴⁵ Med njimi nekateri člani občinskega sveta, na primer Sigmund Pagliarucci, Alborgheti in Bernard Klobus. Prim.: Vodopivec, Prostožidarska loža, str. 17.

R É S U M É

Le rôle et la position des maires au temps des Provinces Illyriennes

Bien que les Provinces Illyriennes soient considérées comme «quelque chose de particulier» comparées aux autres conquêtes napoléoniennes, elles n'ont cependant pas échappé à l'instauration de l'administration française qui s'est établie en deux étapes. A l'époque du premier gouverneur général Marmont, les incertitudes demeuraient quant au sort de l'Illyrie, l'organisation administrative fut donc d'abord toute provisoire. Les anciens organes des autorités civiles autrichiennes étaient dans un premier temps tolérés. Ils étaient même forcés de coopérer avec les pouvoirs français. Seul le décret organique du 15 avril 1811 constitua un véritable tournant dans la courte existence des Provinces. En effet, celui-ci consacra l'introduction d'un système administratif moderne dans un territoire où les structures féodales étaient toujours dominantes. C'est à cette date que les Français instaurèrent la

législation relative aux maires et aux communes en 1811 afin de finaliser le système de centralisation napoléonienne.

Oublié dans les cercles impériaux, le maire, dans son dessein, n'en demeurait pas moins un personnage clé au service du système. D'ailleurs, intendant général de l'Illyrie le comte Chabrol de Crouzol fit remarquer que «l'organisation municipale devait appeler la première attention du Gouvernement car elle était le pivot sur lequel devait rouler toute l'administration». Les autorités françaises percevaient donc l'importance de cette fonction induisant un contrôle entier sur une terre jusqu'alors inconnue et disparate. De fait, le maire devenait le premier intermédiaire entre les autorités françaises et la population illyrienne grâce à son lien étroit et direct avec les autochtones. En effet, la fonction intrinsèquement duale de maire est tiraillée entre le pouvoir central et les administrés. Le maire est à la fois le représentant suprême de la ville et un agent de l'Etat français. Vecteur politique et indirectement culturel et social, le maire facilitait la communication entre deux groupes opposés par leur culture, leur langue, leur fonction et leur statut social.